

WSTĘP DO PRAWOZNAWSTWA

KLAUDIA GACZOŁ

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

An aerial photograph of a city, likely Warsaw, showing a dense urban landscape with various building styles and a prominent church spire in the distance. The entire image is overlaid with a semi-transparent teal color.

system prawa

KLAUDIA GACZOŁ

Katedra Teorii i Filozofii Prawa

CECHY SYSTEMU PRAWA

NIESPRZECZNOŚĆ

- system jest **niesprzeczny**, jeśli nie występuje w nim ani **jeden taki element, który mógłby być traktowany zarazem jako teza i antyteza**, czyli gdy nie zawiera on pary wyrażen **ze sobą sprzecznych** – w przypadku systemu prawa, takimi elementami będą wypowiedzi zawierające normy prawne
- atrybut niesprzeczności systemu prawa ma charakter **postulatu kierowanego przez doktrynę prawniczą pod adresem prawodawcy** (tworzonych aktów prawotwórczych), a dotyczy on poprawnej budowy (struktury, wewnętrznych relacji) systemu prawa
- dowodem na **rozbieżność** między **postulatem** (założeniem) o **niesprzeczności** norm systemu prawa a **porządkiem prawnym** rozumianym jako rzeczywisty wytwór pochodzący od empirycznego prawodawcy są **ujawniane w praktyce prawodawczej** różnego rodzaju:
  - * **sprzeczności** (niezgodności, antynomie),
  - * **sprzeczności logiczne**,
  - * **przeciwieństwa norm**,
  - * **prakseologiczne niezgodności** norm i inne

Niesprzeczny system prawa jest w istocie pewnym **modelem idealizacyjnym**, który ma za zadanie **optymalizować praktykę prawodawczą**, być dla niej wzorem (choć w mniejszym lub większym stopniu odzwierciedla się w rzeczywistym porządku prawnym – w aktach prawnych, normach pochodzących od prawodawcy).

- jedynie część z nich może być **usuwana za pomocą reguł kolizyjnych** (np. sprzeczności logiczne czy przeciwieństwo norm), inne z kolei wymagają koniecznej **interwencji prawodawcy** (np. niezgodności prakseologiczne).

CECHY SYSTEMU PRAWA

ZUPEŁNOŚĆ

- system jest **zupełny**, jeśli o **każdym** jego **potencjalnym elemencie** (określonej normie postępowania) **da się w sposób rozstrzygający powiedzieć**, iż **należy** bądź **nie należy** do danego systemu prawa
- inaczej mówiąc, **zupełny system prawa** to taki, który **jasno definiuje kryteria, od jakich uzależnia uznanie pewnych obiektów (norm) za swoje części składowe**
- od systemu **zupelnego** oczekujemy, że na jego gruncie dadzą się **formułować** (odtworzyć) **pewne reguły**, dzięki którym **definitywnie da się rozstrzygnąć**, iż **określona norma jest normą prawną** (jest prawem, należy do systemu) **lub nie ma cech normy prawnej** (jest np. normą moralną, normą obyczajową, nie należy do systemu prawa)
- wyrazem **rozbieżności** między **zupelnoscia** systemu prawa, jako postulatem doktryny, a **porządkiem prawnym** rozumianym jako **rzeczywisty** wytwór pochodzący od prawodawcy, są ujawniane w regulacjach prawnych różnego rodzaju – **luki w prawie**
  - * przypadłości te ujawniają, że **realne systemy prawa nie spełniają** (nie są zdolne spełniać) **postulatu zupelnosci**
  - * możliwości takiego rozstrzygnięcia pojawiają się dopiero dzięki zastosowaniu **odpowiednich mechanizmów** służących **usuwaniu luk** w systemie prawa (np. *analogia legis, analogia iuris*) lub **dzięki interwencji prawodawczej**
- podobnie jak w przypadku niesprzeczności systemu założenie takie pozwala prawnikowi korzystającemu z analogii **korygować rzeczywiste błędy prawodawcy** (luki dostrzeżone w realnym porządku prawnym), a jednocześnie **skutki** tego (widoczne tu elementy prawotwórstwa) przypisywać **prawodawcy**

TYPY KOLIZJI MIĘDZY NORMAMI

KOLIZJE LOGICZNE

- wynikają z samego **sformułowania** norm prawnych i dla ich stwierdzenia wystarczy analiza języka tekstów prawnych
- polegają na tym, że **dwie normy których zakres zastosowania się pokrywa nie dadzą się jednocześnie zastosować**

SPRZECZNOŚĆ NORM

- polega na tym, kiedy dwie normy należące do systemu i które są potencjalnie stosowalne w danym stanie faktycznym, **nie da się ich ani jednocześnie zastosować, ani jednocześnie naruszyć**
- taka sytuacja występuje najczęściej, gdy w systemie jedna norma nam coś **zakazuje**, a druga **nakazuje**
- przykładowo, norma N1 zakazuje podmiotowi P jazdy na rowerze, a norma N2 temu samemu podmiotowi nakazuje wystartować w wyścigu kolarskim Tour de Pologne. Jeżeli więc podmiot P:
  - * powstrzyma się od jazdy na rowerze – wypełni zakaz, ale naruszy nakaz
  - * wystartuje w wyścigu – wypełni nakaz, naruszając zakaz
  - * nie jest możliwa taka sytuacja, w której podmiot P wypełni dwie sprzeczne normy, ani taka kiedy obie te normy naruszy

PRZECIWIĘSTWO NORM

- polega na tym, że dwie **normy** należące do systemu prawa, które są **potencjalnie stosowane** w danym stanie faktycznym **nie dają się jednocześnie zastosować, ale dają się jednocześnie naruszyć**
- przykładowo, norma N1 nakazuje podmiotowi P być w każdy wtorek o 8:00 na zajęciach z WdP, druga zaś norma N2 nakazuje podmiotowi P być o tej samej porze w domu
  - * podmiot P nie może jednocześnie wypełnić obu norm, ale może obie te normy naruszyć
  - * podmiot P może przecież w każdy wtorek o 8:00 chodzić na basen – naruszy wtedy normy N1 i N2 jednocześnie

TYPY KOLIZJI MIĘDZY NORMAMI

PRAKSEOLOGICZNA NIEZGODNOŚĆ NORM

- **niezgodność prakseologiczna** (prakseologia to refleksja o skutecznym działaniu) występuje wtedy, gdy dwie normy są względem siebie w takiej relacji, że spełnienie jednej z nich **uniemożliwia** lub **rażąco utrudnia** spełnienie normy drugiej
- w większości koncepcji pozytywistycznych **prawo jest instrumentem sterowania procesami społecznymi**:
  - * nie powinno być w związku z tym tak, że jedna norma zmierza do osiągnięcia jakiegoś celu, a druga osiągnięcie celu uniemożliwia bądź utrudnia. Przykładowo:
    - A.** norma N1 nakazuje wybudować w miejscu X osiedle, a norma N2 natomiast nakazuje umieścić tam zbiornik retencyjny
    - B.** norma N1 nakazuje uznać trzeźwość za istotną wartość w procesie edukacyjnym, a norma N2 zezwala na umieszczanie reklam piwa w pobliżu placówek oświatowo – wychowawczych.
  - * **nawet, gdy spełnienie tych dwóch norm jest możliwe, to działanie takie jest prakseologicznie niewłaściwe**

KOLIZJE AKSJOLOGICZNE

- występują wtedy, kiedy **wartości reprezentowane przez prawo nie tworzą systemu**, tj.:
  - * kiedy **dwie wartości z założenia asymetryczne traktowane są jako symetryczne** albo też
  - * jeżeli w systemie wartości mamy do czynienia z **zaburzoną przechodnością**

REGUŁY KOLIZYJNE

- reguły kolizyjne to **reguły służące rozstrzygnięciu o obowiązywaniu zakresowo zbieżnych, a treściowo niezgodnych ze sobą norm prawnych**, a nawet całych aktów prawotwórczych.
- mogą być wykorzystywane tylko w odniesieniu do takich niezgodności, które nie mają charakteru sprzeczności realnych
  - * należy je zatem stosować jedynie w przypadku stwierdzenia w normach lub aktach prawotwórczych uchybień będących konsekwencją błędów popełnionych przez organy prawodawcze
  - * zazwyczaj błędy te powstają w wyniku niedopatrzeń przy formułowaniu przepisów mających postać derogacji (prawodawca wprowadza nową regulację, nie zauważając faktu, iż ta sama lub podobna dziedzina była już wcześniej uregulowana odmiennie)
- **potrzeba zastosowania reguł kolizyjnych** może się jednak **ujawnić** dopiero w następstwie **wykładni prawa**
  - * ta ostatnia sytuacja wystąpi wtedy, gdy prawodawca nie będzie wprowadzał przepisów derogacyjnych, kierując się przekonaniem o odrębności zakresów regulacji nowego aktu normatywnego wobec aktów już wcześniej obowiązujących, a dopiero rekonstrukcja poszczególnych norm postępowania zawartych w nowej regulacji ujawni ich zakresową zbieżność z normami zawartymi w regulacjach wcześniejszych.
- reguły te wykorzystywane są w procesie stosowania prawa i – zgodnie z założeniem o racjonalności prawodawcy – nie są traktowane jako wyraz prawotwórstwa.
- **UWAGA!** Zastosowanie reguły kolizyjnej **nie uchyla *in abstracto* mocy obowiązującej normy uznawanej za sprzeczną, a jedynie pozwala nie stosować takiej normy w określonej sprawie**, rozpatrywanej przez sąd lub organ administracji (wyjątkiem od tej zasady są orzeczenia TK stwierdzające niekonstytucyjność lub niezgodność z ustawą aktów niższej rangi).

REGUŁY KOLIZYJNE

- do tzw. **reguł uniwersalnych** w swoich zastosowaniach wykraczających poza określone gałęzie prawa należą:
  - (1) **hierarchiczna** reguła kolizyjna,
  - (2) **zakresowa** reguła kolizyjna oraz
  - (3) **chronologiczna** reguła kolizyjna.
- z kolei **regułą o ograniczonym zakresie zastosowania**, łączoną tylko z niektórymi gałęziami prawa (głównie z prawem karnym) jest **reguła *lex benignior*** – zgodnie z którą w przypadku kolizji norm lub aktów prawotwórczych należy stosować normę lub akt zawierający łagodniejszą sankcję
- reguły te – z zastrzeżeniem w odniesieniu do reguły *lex benignior* – są składnikami tzw. **systemowej koncepcji obowiązywania prawa** (systemowe obowiązywanie normy).
- **reguły kolizyjne** mogą być **w niektórych, szczególnych sytuacjach odrzucone**, a mianowicie wówczas, gdyby ich **zastosowanie** mogłoby prowadzić ***ad absurdum*** (np. do rozstrzygnięcia jawnie niesprawiedliwego)
- w niektórych przypadkach samo prawo może uchylać zastosowanie reguł kolizyjnych – np. **przepisy przejściowe** (w szerszym zakresie odstępstwa takie wprowadzają **ZTP** – Zasady techniki prawodawczej)
  - * ogólna dopuszczalność odrzucenia reguł kolizyjnych zdaje się obejmować tylko regułę chronologiczną i zakresową,
  - * podobny wniosek odnośnie do reguły hierarchicznej byłby raczej trudny do pogodzenia z zasadą państwa prawa

REGUŁY KOLIZYJNE I-STOPNIA

HIERARCHICZNA REGUŁA KOLIZYJNA

- *Lex superior derogat legi inferiori*
- reguła ta wyraża **zasadę prymatu normy hierarchicznie wyższej**, tzn. że w przypadku usuwalnej sprzeczności między normą hierarchicznie wyższą i normą hierarchicznie niższą, należy przyjąć zasadę prymatu normy znajdującej się wyżej w hierarchii.
- **normy prawne zajmują określona hierarchię w systemie prawa** będącą następstwem odpowiedniej hierarchii aktów normatywnych, w jakich są one zawarte – reguła hierarchiczna ściśle wiąże się zatem z przyjętą w danym porządku konstytucyjnym **konceptcją** tzw. **formalnych źródeł prawa**.
- reguła hierarchiczna **zasadniczo nie dopuszcza wyjątków** (odstępstw od jej stosowania), gdyż oznaczałoby to podważenie podstaw państwa prawa.

CHRONOLOGICZNA (TEMPORALNA) REGUŁA KOLIZYJNA

- *Lex posterior derogat legi priori*
- w myśl tej reguły **norma prawna** lub akt prawotwórczy **ustanowione później** powinny **uchylać** stosowanie **niezgodnej** z nimi normy (aktu) **wydanej wcześniej**
- **warunkiem jej zastosowania** jest, aby *lex posterior* nie była hierarchicznie niższa od *legi priori*
- oznacza to, iż zastosowanie reguły chronologicznej może mieć miejsce tylko wtedy, gdy normy (akty) należą do tego samego piętra w hierarchii formalnych źródeł prawa
- zwrot „powinna uchylać” nie może być rozumiany dosłownie jako pozbawienie normy mocy obowiązującej normy wcześniejszej – norma późniejsza nie uchyla bowiem w całości mocy obowiązującej normy wcześniejszej, a jedynie wyłącza jej zastosowanie w przypadku zbiegu obu norm.

REGUŁY KOLIZYJNE I-STOPNIA

ZAKRESOWA (MERYTORYCZNA)

REGUŁA KOLIZYJNA

- ***Lex specialis derogat legi generali***
- stosuje się ją do norm, których zakresy normowania oraz zakresy zastosowania pozostają w relacji zawierania się:
  - * *lex specialis* – oznacza normę bardziej szczegółową,
  - * *lex generalis* – bardziej ogólną w odniesieniu do pewnej wspólnej kategorii spraw, sytuacji czy grup adresatów
- przyjmuje się, że **norma bardziej szczegółowa regulująca daną materię spraw lub wężiej określająca grupę osób**, do której jest skierowana, **powinna uchylać normę regulującą tę samą materię w sposób bardziej ogólny lub w szerszy sposób identyfikującą swoich adresatów**.
- zwrot „powinna uchylać” nie może być rozumiany dosłownie jako całkowite pozbawienie normy mocy obowiązującej *lex generalis* – norma specjalna nie uchyla bowiem w całości mocy obowiązującej normy ogólnej, a jedynie wyłącza jej zastosowanie w przypadku zbiegu obu norm.
- stosowanie zakresowej reguły kolizyjnej nie może **popadać w konflikt ze skutkami zastosowania reguły hierarchicznej** – innymi słowy, korzystanie z reguły zakresowej dopuszczalne jest tylko przy spełnieniu warunku, iż treściowo niezgodne ze sobą normy należą do tego samego piętra w obrębie hierarchii systemu prawa (ustawa – ustawa).
- za regułą zakresową kryje się **potrzeba zapewnienia bezpieczeństwa prawnego i pewności prawa** – szczegółowa, bardziej specjalistyczna regulacja, precyzyjniej oddaje intencje prawodawcy aniżeli regulacja ogólna
- reguła zakresowa jest ściśle uzależniona od wykładni, na podstawie której ustalamy wcześniej obydwa zakresy norm (węższy i szerszy).

CO ROBIĆ, KIEDY ZACHODZI KOLIZJA REGUŁ KOLIZYJNYCH?

METAREGUŁA KOLIZYJNA

- **hierarchiczna** reguła kolizyjna uchodzi za **najmocniejszą** spośród wszystkich reguł kolizyjnych
- w związku z tym **można sformułować odpowiednią metaregułę kolizyjną**, a mianowicie, że wtedy, gdy w określonym przypadku zastosowanie **chronologicznej** reguły kolizyjnej, **zakresowej** reguły kolizyjnej oraz **hierarchicznej** mogłoby prowadzić do **niezgodnych ze sobą rezultatów**, należałoby zawsze dać **pierwszeństwo** rezultatowi wynikającemu z zastosowania reguły hierarchicznej

CO ROBIĆ, KIEDY ZACHODZI KOLIZJA REGUŁ KOLIZYJNYCH?

LEX POSTERIOR GENERALI NON DEROGAT LEGI PRIORI SPECIALI – CZY ZAWSZE?

- dużo **więcej komplikacji** powstaje wtedy, kiedy **regułę chronologiczną konfrontujemy z zakresową regułą kolizyjną**
  - * można znaleźć argumenty zarówno na rzecz preferowania tak pierwszej, jak i drugiej reguły. Różnie także problem rozstrzygany jest w nauce prawa i praktyce prawniczej
  - * **dominuje** wprawdzie **pogląd**, że norma bardziej ogólna, wydana później, nie wyłącza zastosowania wcześniejszej normy zakresowo węższej, czyli że preferować należy regułę *lex specialis derogat legi generali* przed regułą *lex posterior derogat legi priori*
  - * z kolei reguła chronologiczna charakteryzuje się pewnością w jej stosowaniu, gdyż kryterium, do którego się odwołuje (a zatem moment wejścia w życie aktu normatywnego), jest zazwyczaj proste do stwierdzenia
  - * u podstaw argumentacji wykorzystującej regułę chronologiczną leży przekonanie, że prawo powinno wyrażać aktualną wolę prawodawcy – wobec tego norma prawna później ustanowiona, lepiej oddaje wolę współczesnego prawodawcy i dlatego ma większą moc obowiązującą – dobrym przykładem jest tutaj **prawo spadkowe**

LUKI W SYSTEMIE PRAWA

LUKA AKSJOLOGICZNA

- stanowi **efekt porównania istniejącego systemu prawa z systemem idealnym**, ponieważ wyobrażenie o systemie idealnym jest zawsze subiektywne, tym samym zawsze i ta luka **subiektywna** pozostanie
- z pozytywistycznego punktu widzenia, jest ona **pozorna** i stąd też, **nie można jej zapełnić przy pomocy wnioskowań prawniczych**
- należy czekać cierpliwie na przychylność i **działanie prawodawcy**
- **formułowanie twierdzeń o aksjologicznych lukach** w prawie jest szczególną **formą zgłaszania postulatów** dotyczących zmiany danego **systemu prawa**
- ujemna ocena prawa ze strony sędziego nie może być podstawą do „ulepszenia” prawa w procesie jego stosowania

LUKA KONSTRUKCYJNA

- nazywana także **luką tetyczną**
- występuje, gdy **na podstawie zobiektywizowanych kryteriów można stwierdzić, że ustawodawca na pewno chciał uregulować określony stan rzeczy** w określony sposób, ale z jakiegoś powodu **tego nie uczynił** (niedokończenie regulacji)
- tego typu lukę można uzupełnić na dwa sposoby:
  - * **interwencja prawodawcy**
  - * stosowanie **wnioskowań prawniczych**, zwłaszcza *analogii*
- żeby stwierdzić istnienie luki rzeczywistej, trzeba nie tylko w sposób niekontrowersyjny ustalić, że ustawodawca coś chciał powiedzieć, ale także trzeba wiedzieć jak chciałby to zrobić
- **luka swoista** – jest formą luki konstrukcyjnej, która występuje gdy ustawodawca w odpowiednim akcie ustanowił kompetencję do wydania aktów wykonawczych (rozporządzeń), które są niezbędne do funkcjonowania jakichś instytucji, ale akty takie nie zostały wydane (**przepis blankietowy** – ale też sama luka – stanowią delegacją do wydania rozporządzenia)

SYSTEMOWOŚĆ PRAWA A PROBLEM MULTICENTRYCZNOŚCI

???

- **Lech Morawski** zwracał uwagę na to, że **rozumienie systemu prawa oparte na paradygmacie wywiedzionym z pozytywizmu prawniczego i normatywizmu** wydaje się być dzisiaj **anachronizmem**
- **współczesne systemy prawne coraz mniej przypominają układ monocentryczny** (opisywany przez H. Kelsena i obrazowany najczęściej jako piramida, na której szczycie znajduje się państwo jako główne centrum decyzyjne), a coraz bardziej **konglomerat**, w którym znajduje się **wiele autonomicznych i niezależnych**, choć wzajemnie oddziałujących na siebie **centrów decyzyjnych**

MULTICENTRYCZNOŚĆ

Multicentryczność – oznacza konieczność akceptacji samego faktu, że różne centra decyzyjne mogą w wiążący sposób wypełniać swoim działaniem tę samą przestrzeń prawną. Dotyczy to zarówno tworzenia prawa, jego interpretacji i stosowania.

- **jak umożliwić współistnienie, delimitację sfer wpływu** i – w konsekwencji – **jednoczesne funkcjonowanie wielu ocen i podział władzy** (kompetencji) prowadzącej do ich wyrażania, w postaci stanowienia, odczytywania (interpretacji) i stosowania prawa?

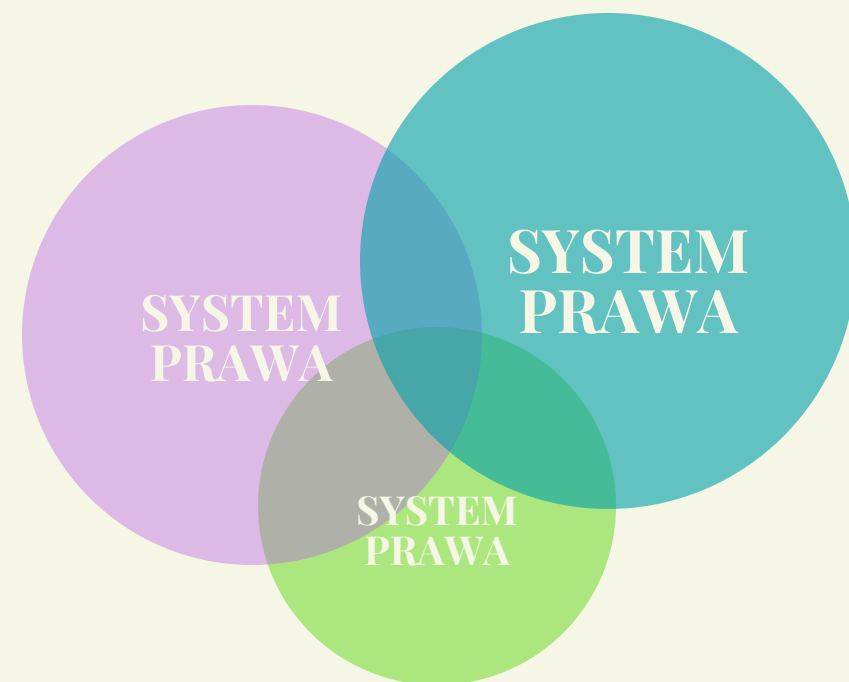
MULTICENTRYCZNOŚĆ SYSTEMU PRAWA

WYKSZTAŁCENIE SIĘ:

- obszaru „współgospodarowania”
- multicentrycznego oddziaływania
- podziału kompetencji quoad usum

WSPÓLNOŚĆ ELEMENTU

„ODCZYTYWANIA” – „OBUSTRONNIE PRZYJAZNA WYKŁADNIA”

MULTICENTRYCZNOŚĆ

- jeszcze bardziej wyrazistą postacią multicentryczność przybiera z uwagi na **transgraniczność prawa**. Okazuje się, że współcześnie na terenie jednego państwa, jednego terytorium, operują także **ośrodki zewnętrzne**
- **multicentryczność** jest obecnie **faktem** i nawet **koniecznością** z racji rozwoju, współpracy i kontroli międzynarodowej, wymaga nie tylko własnej **akceptacji**, ale także **uświadomienia sobie** przede wszystkim **potrzeby** i **opracowania narzędzi umożliwiających współistnienie**: rozwiązywanie kolizji, łagodzenie konfliktów – bez naruszenia samej zasady dzielenia się zajęтым polem przez kilka ośrodków
- konieczna jest więc **racjonalizacja toczzonego sporu**

MULTICENTRYCZNOŚĆ SYSTEMU PRAWA

WNIOSKI

- I. w warunkach **multicentryczności** prawa miejsce w hierarchii, osiągnięte w ramach jednego ośrodka, nie daje gwarancji wpływu na kompetencje realizowane w ramach innego ośrodka, nie stanowi z nim nierozłącznego *iunctim*
- II. **struktura systemu prawa**, jaka ukształtowała się w wyniku akcesji, **rodzi deficyt znajomości i sprawności** posługiwania się **narzędziami kolizyjnymi**, decydującymi nie tylko o rozgraniczeniu kompetencji, ale – przede wszystkim – zapewnieniu funkcjonalnej kompatybilności systemu

PYTANIE: Czy taki multicentryczny układ prawny można w ogóle nazwać systemem?

ZASADA PRZYJAZNEJ WYKŁADNI

- ma **działać w dwie strony**
- umożliwienie **rozgraniczenia**, ale i „**współfunkcjonowania**” obu porządków
- uświadomienie sądom krajowym złych skutków braku wrażliwości na „**cień europejski**” lub lekceważenie istnienia tego cienia
- wykładnia prowadząca do **kompatybilnego współfunkcjonowania** na terytorium państwa, prawa wspólnotowego i krajowego
- „**cień semantyczny**”, „**cień aksjologiczny**”, „**cień europejski**”
- o technikach i procedurach wykładni decyduje zazwyczaj **ogólny poziom kultury prawnej i wiedzy prawniczej**, przyswojonej przez szerokie kręgi praktyki
- modyfikacja pojęcia **suwerenności**
- **rośnie** tym samym (i **komplikuje się**) **rola sędziego**